

Tekst był opublikowany w:

Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 1444, Prawo 215, 1992, s. 3-17.

opublikowano za zgodą autora

DARIUSZ BEDNAREK

PODZIAŁY KSIĘSTWA WROCŁAWSKO-LEGNICKIEGO W ŚWIETLE ZABYTEKÓW SFRAGISTYCZNYCH

Początek XIV wieku przyniósł kres tendencjom zjednoczeniowym Śląska. Ukształtowany ostatecznie w 1296 roku podział Śląska na cztery kompleksy księstw, tj. głogowski, legnicko-wrocławski, świdnicko-jaworski oraz opolski, okazał się podziałem trwałym, w którego ramach w latach późniejszych odbywało się dalsze rozdrobnienie. Z wymienionych czterech kompleksów, dwa: świdnicko-jaworski i legnicko-wrocławski, były pod panowaniem linii legnickiej książąt śląskich.

Śmierć Bolka I spowodowała, że oba księstwa zostały bez pełnoletniego władcy, w obydwu bowiem pozostało po trzech małoletnich spadkobierców, w których imieniu władzę sprawowali opiekunowie. W księstwie legnicko-wrocławskim byli to kolejno biskup wrocławski Henryk z Wierzbna i — poprzez swojego starostę — król Czech Waclaw II. Śmierć Waclawa II w 1305 roku, która zbiegła się z osiągnięciem pełnoletności przez najstarszego z synów Henryka V, stworzyła możliwość przejścia rządów w księstwie w imieniu swoim i młodszych braci przez Bolesława III¹.

W pierwszych latach władza młodego księcia obejmowała całe terytorium dziedzictwa po Henryku V Grubym. Jego działania polityczne, takie jak np. zajęcie w 1306 roku księstwa opawskiego tytułem posagu jego żony Małgorzaty, były podejmowane na rzecz księstwa, a nie tylko w jego własnym imieniu. Dlatego też w latach późniejszych w tytulaturze dokumentów wystawionych wspólnie przez braci wszyscy trzej występują jako książęta Opawy. Jednak w miarę upływu czasu udział we władzy zaczęli dopominać się młodszy bracia. Dotyczyło to szczególnie średniego — Henryka VI, późniejszego księcia wrocławskiego, który w 1309 r. osiągnął pełnoletność². Dopuszczenie do współrządów Henryka nie zmieniło stanu prawnego, księstwo legnickie stanowiło bowiem nadal jednolitą całość. Zmianę przy-

¹ *Biogram Bolesława III*, K. J a s i Ń s k i, *Rodowód Piastów śląskich* Wrocław 1973, tom I, nr 52, s. 170-171.

² *Biogram Henryka VI*, *ibidem*, nr 53, s. 174-175.

niosło dopiero osiągnięcie pełnoletności przez najmłodszego brata, Władysława, w 1311 roku ³.

Ślub Henryka VI z Anną w 1310 roku oraz pełnoletność Władysława dały impuls do procesu, który zakończył się trwałym podziałem księstwa legnicko-wrocławskiego. C. Grünhagen na podstawie zmian w tytulaturze dokumentów Bolesława III i Henryka VI stwierdził, że między 13 października a 4 listopada 1311 roku nastąpił podział dzielnic między braci ⁴. Na podstawie *Kroniki książąt polskich* spisanej niedługo po tych wydarzeniach przyjmuje się, że księstwo legnicko-wrocławskie podzielone zostało na trzy dzielnice: najmniejszą brzeską Bolesława III, wrocławską Henryka VI oraz najobszerniejszą terytorialnie, legnicką Władysława, którą potem zajął Bolesław ⁵. Wersje te nie zostały zakwestionowane zarówno w przedwojennych publikacjach polskich i niemieckich, jak i w pracach wydanych po 1945 roku ⁶.

Przedstawione poglądy nie mogą zostać zakwestionowane na podstawie istniejących źródeł pisanych. Można to natomiast uczynić wykorzystując zachowany materiał sfragistyczny, który rzuca dodatkowe i istotne światło na zdarzenia zaistniałe w 1311-1312 roku w księstwie legnicko-wrocławskim. Przedmiotem niniejszej pracy jest próba idąca właśnie w tym kierunku. Dlatego też zestawimy katalog wszystkich pieczęci, tj. ich legend, którymi posługiwali się trzej synowie Henryka V Grubego, mianowicie Bolesław III, Henryk VI oraz Władysław.

Zestawienie legend wykorzystanych pieczęci książęcych ⁷:

PIECZĘCIE BOLESŁAWA III, KSIĘCIA LEGNICKIEGO

1. S/IGILLUM/ BOLEZLAI DEI GR/ATI/A DUCIS SL/ESI/E ET DOMINI WRAT/ISLAVIENSIS/ ET D/E/ LIGNICZ.
Lata 1302-1306. Pieczęć pieszka.
2. S/IGILLUM/ BOL/ESLAI/ DUCIS WRAT/ISLAVIENSIS/. 1302.
Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.

³ Biogram Władysława, księcia legnickiego, *ibidem*, nr 54, s. 176.

⁴ *Regesten zur Schlesischen Geschichte 1301-1315, Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 16, Breslau 1892, s. 204 (dalej CDS, t. 16).

⁵ *Chronica principum Poloniae, Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1961, tom III, s. 513-514 (dalej MPH, t. III).

⁶ J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402, Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. I, PAU, Kraków 1933, s. 348; *Geschichte Schlesiens*, Band I, pod red. H. Aubina, Breslau 1930, s. 142; C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens*, I, Gotha 1884, s. 134-135; K. Małeczynski, *Dzieje Wrocławia, część I. Do roku 1526*, Katowice-Wrocław 1938, s. 142; K. Małeczynski, *Epoka feudalna, Historia Śląska*, tom I do roku 1763, Część I do połowy XIV w., Wrocław 1960, s. 539; K. Orzechowski, *Terytorialne podziały Śląska*, *Kwartalnik Opolski* XVII: 1975, nr 4, s. 83-85.

⁷ Zestawienie zostało sporządzone na podstawie badań zachowanych oryginalnych odcisków pieczętnych, przechowywanych w zdecydowanej większości w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Prace te wykazują, że obecny stan badań nad sfragistyką książęcą jest niedokładny i wymaga poprawy i uzupełnienia.

3. S/IGILLUM/ BOLEZLAI D/E/I GR/ATI/A DUCIS SL/ESI/E D/OMI/NI WRAT/ISLAVIENSIS/ /ET/ DE LIGNITZ.
Lata 1307-1311. Pieczęć pieszka.
4. S/IGILLUM/ BOL/ESLAI/ DUCIS WRAT/ISLAVIENSIS/.
Lata 1308, 1311. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.
5. S/IGILLUM/ BOLEZLAI ET HE/N/RICI DUCU/M/ WRA/TISLAVIENS-IUM/.
Lata 1309-1310. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.
6. S/IGILLUM/ BOLEZLAI D/E/I GR/ATI/A DUCIS SL/ESI/E D/OMI/NI BRE-GEN/SIS/ ET TUTORIS LIGNITZEN/SIS/.
Lata 1311-1312. Pieczęć pieszka.
7. S/IGILLUM/ /S/EKRETU/M/ BOLEZLAI DUCIS SL/ESI/E D/OMI/NI BRE-GEN/SIS/.
Lata 1311-1312. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.
8. S/IGILLUM/ BOLEZLAI D/E/I GR/ATI/A DUCIS SLEZIE ET D/OMI/NI DE LEGNITZ.
Lata 1312, 1313-1330. Pieczęć pieszka.
9. S/IGILLUM/ BOL/ESLAI/ DUCIS SL/ESI/E ET D/OMI/NI DE LEGNITZ.
Lata (1312) 1313-1330. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*. Pieczęć tę reprezentowały trzy różne tłoki, różniące się jedynie szczegółami wykonania. Legenda i przedstawienie w polu wewnętrznym takie same.
10. S/IGILLUM/ BOLEZLAI DEI GR/ATI/A DUCIS SLEZIE ET DO/MIN/I LEGNITZENSIS.
Lata 1331-1352. Pieczęć konna.
11. S/IGILLUM/ BOL/ESLAI/ DUCIS SL/ESI/E DO/MIN/I LEGNITZENSIS.
Lata 1332-1351. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*. Pieczęć tę reprezentowały cztery różne tłoki, różniące się jedynie szczegółami wykonania. Legenda i przedstawienie w polu wewnętrznym takie same.
12. S/IGILLUM/ BOLEZLAI DUCIS SLE/SIE/ D/OMI/NI BREGENSIS.
Rok 1352. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.

PIECZĘCIE HENRYKA VI, KSIĘCIA WROCŁAWSKIEGO

13. S/IGILLUM/ DUCIS HENRICI DE LIGNICZ.
Lata 1310-1312. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.
14. S/IGILLUM/ HENRICI SEXTI DEI GRA/TIA/ DUCIS SL/ESI/E ET D/OMI/-NI WRATIZ/L/AVIE/NSIS/.
Lata 1311-1314. Pieczęć pieszka.
15. S/IGILLUM/ HEINRICI SEXTI DEI GRA/TIA/ DUCIS SL/ES/IE ET D/O-MI/NI WRATIZ/L/AVIE/NSIS/.
Lata 1312-1335. Pieczęć pieszka.
16. S/IGILLUM/ DUCIS HEINRICI DE WRAT/ISLAVIE/.
Lata 1312-1328. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.

17. S/IGILLUM/ HEINRICI DUCIS BRATIZLAVIE.

Lata 1326-1332. Pieczęć herbowa — *contrasigillum*.

PIECZĘCIE WŁADYSŁAWA, KSIĘCIA LEGNICKIEGO, KANONIKA WROCŁAWSKIEGO

18. S/IGILLUM/ WLODIZLAI D/E/I GRA/TIA/ DUC/IS/ SL/ESI/E D/OMI/NI
D/E/ LEG/NIC/ CA/NONIC/I WRA/TISLAVIENSIS/.

Lata 1311-1312. Pieczęć herbowa.

19. S/IGILLUM/ WLOD/ISLAI/ DUCIS LEGNICEN/SIS/.

Rok 1316. Pieczęć herbowa.

20. S/IGILLUM/ WŁODISLAI D/E/I GRA/TIA/ DUCIS LEGNICE/NSIS/.

Lata 1316, 1329. Pieczęć herbowa.

21. S/IGILLUM/ WŁADIZLAI DEI GRA/TIA/ DUCIS SL/ES/IE ET D/OMI/NI
DE LEGNICZ.

Rok 1316. Pieczęć herbowa. Pieczęć ta jest znana tylko z jednego odcisku powtórnie przywieszono do sfałszowanego dokumentu z datą 1316. Faktyczny czas jej użycia nie jest znany.

Z podanego zestawienia wynika, że na dwanaście pieczęci (pięciu dużych i dwunastu małych, używanych głównie jako *contrasigillum*), reprezentowanych przez siedemnaście tłoków pieczętnych będących w posiadaniu Bolesława III w latach 1302-1352, siedem używanych było w okresie od 1302 do 1312 roku. Zwraca uwagę fakt, że w ciągu pierwszych dziesięciu lat rządów, przy czym pierwsze lata były to rządy opiekuńcze, książę ten miał w użyciu więcej pieczęci (mniej tłoków) niż w ciągu następnych czterdziestu lat panowania. Stało się tak, ponieważ pieczęcie te stanowiły odzwierciedlenie zmian politycznych zachodzących w księstwie. Pierwsza pieczęć pieszka Bolesława (nr 1) wraz ze swym *contrasigillum* (nr 2) używana była w latach 1302-1306⁸, co wyraźnie pokrywa się z okresem rządów opiekuńczych w księstwie. Nie dotyczy ona rządów Bolka I, który dla uwierzytelnienia dokumentów wystawionych dla księstwa legnicko-wrocławskiego używał prawdopodobnie własnej pieczęci. W chwili śmierci Bolka I w 1301 roku zaistniała więc potrzeba sporządzenia nowego tłoka pieczętnego dla potrzeb kancelarii wrocławskiej. O tym, że sprawiona pieczęć używana była w okresie rządów opiekuńczych, może świadczyć również to, iż w swej legendzie nawiązywała wprawdzie do ostatniej pieczęci Henryka V, jednak jej przedstawienie napieczętne jest wyraźnym naśladowaniem przedstawienia z ostatniej pieczęci Bolka I (różni się tym, że Bolesław III nie ma na niej hełmu na głowie). Druga pieczęć Bolesława III (nr 3) używana była w latach 1307-1311⁹ i wiąże się z okresem osobistych rządów Bolesława nad całością terytorium księstwa legnicko-wrocławskiego. Wprowadzenie do użycia nowego tłoka pieczętnego wyraźnie miało podkreślić uzyskanie przez młodego księcia całkowitej

⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej AP Wr.), Rep. 58, 4 oraz Dokumenty miasta Wrocławia, 1306, 2 IX, sygn. dawna B 12 (dalej D. m. Wr.).

⁹ AP Wr., D. m. Wr., 1307, 14 X oraz Rep. 91, 160b (z 18 XI 1311).

samodzielności oraz zasygnalizować kierunek jego polityki, na co wskazuje kopowanie przedstawienia napieczętnego i legendy z ostatniej pieszej pieczęci ojca. Razem z nią używanych było kilka typów *contrasigillum* i właśnie one dostarczają najwięcej informacji o podziale dzielnicy pomiędzy braci. Na jej odwrocie odcisnięto pieczęcie nr 4 i 5 Bolesława oraz nr 13 Henryka.

Pojawienie się w 1309 roku *contrasigillum* nr 5¹⁰, użytego jeszcze dwukrotnie na początku 1310 roku¹¹, związane było z osiągnięciem pełnoletności przez Henryka. Była to wspólna pieczęć braci, której legenda odzwierciedlała przypuszczalnie dopuszczenie do współrządów młodszego brata. Zapewne nie satysfakcjonowało to jednak Henryka, ponieważ 26 III 1310 roku książę ten użył jako *contrasigillum* drugiej pieczęci pieszej Bolesława III nowego, samodzielnego już tłoka nr 13¹². Sprawiona własna pieczęć Henryka spowodowała, że Bolesław w 1311 r. ponownie zaczął używać swojego samodzielnego *contrasigillum* nr 4¹³. Ostatni wystawiony 5 X 1311 r. wspólnie przez braci dokument oraz pierwszy dokument księcia Henryka VI, w którym użył samodzielnie tytułu „księcia Śląska i pana Wrocławia”, z 4 XI 1311 r.¹⁴ wyznaczają okres, w którym drogi braci zaczęły się ostatecznie rozchodzić.

Pierwszy zachowany w oryginale dokument księcia Henryka z 9 XI 1311 r. uwierzytelniony już jest pieczęcią nr 14 tego księcia. Z pieczęcią tą zostało użyte poprzednie *contrasigillum* nr 13 Henryka jako księcia Legnicy, podobnie jak przy dokumencie z 10 XI 1311 r.¹⁵ Do dokumentu wystawionego z datą 13 XII 1311 r. przywieszony jest już drugi typ pieczęci pieszej Henryka VI (nr 15) o analogicznej legendzie jak poprzednio, na której widnieje jedynie dodatkowo wizerunek jego żony podającej księciu hełm¹⁶. Do 1314 roku oba typy pieczęci używane były wymiennie. W tym czasie jego starszy brat Bolesław do dokumentu z 18 XI 1311 r. przywiesił jeszcze pieczęć nr 3 (pieszą z tytułaturą wrocławską)¹⁷ i dopiero przy dokumencie z 28 XII 1311 r. znajduje się trzeci typ jego pieczęci pieszej (nr 6), z którą zostało użyte *contrasigillum* nr 7¹⁸. Do tego samego dokumentu przywieszona została pierwsza pieczęć księcia Władysława nr 18.

Dnia 16 kwietnia 1312 roku w Rokitnicy wystawiono w trzech egzemplarzach dokument Bolesława III dla klasztoru cystersów w Lubiążu. Pergaminy te, oprócz kilku rąk pisarskich, różnią się jeszcze przywieszonymi do nich pieczęciami. Przy jednym z dokumentów znajduje się pieczęć nr 6 Bolesława III, pieczęć nr 14 Henryka VI z *contrasigillum* nr 13 (jako „pana z Legnicy”) oraz pieczęć nr 18 Władysława¹⁹. Przy drugim są już tylko pieczęcie Bolesława: nr 6 opatrzona

¹⁰ AP Wr, Rep. 67, 141 (z 29 XII 1309) oraz Rep. 67, 139 (bez daty dziennej).

¹¹ AP Wr, D. m. Wr., 1310, 31 III oraz *ibidem*, 1310, 28 IV.

¹² AP Wr, Oddział w Legnicy, Dokumenty miasta Legnicy, 1310, 26 III (dalej O Leg, D. m. Leg.).

¹³ AP Wr, Rep. 67, 146 (z 14 VIII 1311).

¹⁴ CDS, t. 16, reg. 3228 oraz 3232.

¹⁵ AP Wr, D. m. Wr., 1311, 9 XI oraz Rep. 66, 48.

¹⁶ AP Wr, D. m. Wr., 1311, 31 XII.

¹⁷ AP Wr, Rep. 91, 160 b.

¹⁸ AP Wr, O leg, D. m. Leg., 1311, 28 XII.

¹⁹ AP Wr, Rep. 91, 165.

pieczęcią sekretną nr 7 oraz Władysława nr 18²⁰. Przy trzecim natomiast przywieszona została tylko nowa pieczęć Bolesława III nr 8 z nowym *contrasigillum* nr 9²¹. Ten typ pieczęci pieszej oraz *contrasigillum* według zachowanych dokumentów na pewno używany był w latach 1313-1330²². Przy braku oryginałów dokumentów Bolesława wystawionych po kwietniu 1312 r. nie można z całą pewnością stwierdzić, czy tłok ten był używany już w tym roku. Trudno więc rozstrzygnąć, czy omówiony trzeci egzemplarz dokumentu z 16 IV 1312 r. faktycznie został sporządzony w tymże miesiącu, czy też Bolesław sporządził go antydatując w okresie późniejszym.

Zestawiając dane wynikające z przedstawionych źródeł sfragistycznych z literaturą dotyczącą tematyki podziałowej dzielnicy Henryka V Grubego, można uwiidocznć różnice nie tylko chronologiczne, lecz również i faktograficzne.

Okres od 13 X do 4 XI 1311 roku nie może być uznany za okres podziału dzielnicy pomiędzy trzech braci. Między październikiem a listopadem doszło do całkowitego usamodzielnienia się Henryka VI, do czego dążył już od marca 1310 roku. Miała wówczas zapewne miejsce wstępna ugoda pomiędzy nim a najstarszym Bolesławem, rządzącym w imieniu braci. Ustalono zasady podziału i dokonano rozdziału części ziem, tj. księstwa wrocławskiego (tych ziem Henryka IV Prawego, które pozostały jeszcze w ich rękach). Inicjatorem tych działań bez wątpienia był książę Henryk VI. W listopadzie 1311 r. użył dużej pieczęci pieszej jako książę Wrocławia, w grudniu natomiast używał już drugiego tłoka pieczęci pieszej o takiej samej tytulaturze. Wprowadzenie do użycia w ciągu zaledwie dwóch miesięcy dwóch pieczęci o identycznych legendach, przy braku dalszych zmian politycznych uzasadniających wprowadzenie nowej pieczęci (nie licząc ceny sporządzenia tłoka), sprawia wrażenie, że Henrykowi zależało na jak najszybszym podkreśleniu i utrwaleniu nowego stanu rzeczy. W tym czasie Bolesław wydaje się jakby zaskoczony rozwojem wydarzeń i ich tempem. W listopadzie użył jeszcze starej pieczęci z tytulaturą wrocławską (kiedy tytulatury tej na pieczęciach używał już Henryk VI). Dopiero pod koniec grudnia pojawił się jego nowy tłok, którego legenda uwzględniła zmiany. Pieczęć ta jest niezwykle ciekawa, odbiega bowiem zarówno od wcześniejszych, jak i późniejszych pieczęci tego księcia. W porównaniu z innymi o wysokim poziomie artystycznego wykonania, uderza jej mniejszy wymiar i pewne uproszczenia w zakresie kompozycji elementów werbalno-ikonograficznych. Zdaje się to wskazywać, iż książę Bolesław nie przywiązywał do niej wagi i z góry zakładał jej tymczasowość. Oprócz tego przedstawienie w polu wewnętrznym bardziej kojarzy się ze współczesnymi jej pieczęciami Henryka niż innymi tłokami Bolesława. Wszystko to może wskazywać, że pieczęć ta została wykonana w tym samym warsztacie, w którym powstały tłoki Henryka.

Pieczęć księcia Władysława jako kanonika wrocławskiego pochodząca z tego okresu wyraźnie odróżnia się nie tylko tematyką religijną od pieczęci braci. Cechuje ją wysoki poziom artystyczny. Widoczne jest, że była wykonana bez pośpiechu, jak

²⁰ *Ibidem*, 163.

²¹ *Ibidem*, 164.

²² *Ibidem*, 171 (z 30 IX 1313) oraz 253 (z 20 XII 1330).

również, że dokonano uważnego wyboru przedstawienia oraz wykonawcy. Jej najwcześniejszy odcisk znany jest ze wspomnianego już dokumentu z 28 XII 1311 roku, w związku z czym zamówiona musiała być przed grudniem 1311 roku. Dowodzi to, że książę Władysław został kanonikiem również przed grudniem, na pewno jeszcze przed zamówieniem pieczęci. Duchownym został więc najpóźniej z rozpoczęciem działań między braćmi. Na przełomie października i listopada stronami w podziale byli tylko starsi bracia. Najmłodszy Władysław, kanonik wrocławski, nie wziął w nim udziału. Faktyczne porozumienie podziałowe nie polegało więc, jak jest to podawane obecnie w literaturze, na rozpadzie księstwa na trzy nierówne części z obowiązkiem spłat na rzecz Bolesława, ale na znanych już wcześniej i stosowanych współrzędach braci niedzielnych. W przypadku synów Henryka V Grubego sytuację komplikował fakt, że było tylko trzech dziedziców, nie można więc było podzielić księstwa na równe części dla par braci. Aby znalazł on zastosowanie należało rozdzielić ziemie księstwa na dwie nierówne części. W większej pozostałoby dwóch braci rządzących we „wspólnocie niedzielnej”, mniejszą objąłby samodzielnie trzeci brat. Wrocław, najważniejsze politycznie i najbogatsze miasto Śląska, miał przypaść prawdopodobnie jako rekompensata temu z braci, który obejmie mniejszą część. Najmłodszy Władysław, który jako duchowny miał nie odgrywać czynnej roli w działaniach, miał pozostać w rodowej Legnicy.

Wydaje się, że zarówno Bolesław, jak i Henryk byli bardziej zainteresowani rządami w bogatym Wrocławiu niż współrządzeniem z Władysławem w różniejszym terytorialnie, lecz uboższym księstwie legnickim. Ponadto Bolesławowi III zgodnie z obowiązującymi zwyczajami przypadła opieka nad młodszym bratem²³. Zostało to wykorzystane przez Henryka, który wbrew ewentualnym zamiarom brata objął Wrocław. Rezultatem jest wspomniany już pośpiech nowego władcy Wrocławia, aby dać temu spektakularny wyraz w postaci nowych pieczęci. Reakcją ze strony Bolesława było niedopuszczenie do szybkiego ostatecznego podziału całości ziem. Na to, że nie został on dokonany w 1311 roku, wskazuje dalsze używanie przez Henryka *contrasigillum* legnickiego przy jego pieczęciach jako księcia wrocławskiego, świadczące o niezaspokojonych pretensjach do rodowych ziem legnickich²⁴. Nowe *contrasigillum* nr 16 zostało użyte dopiero 27 IV 1312 roku²⁵. Podzielenie tylko księstwa wrocławskiego zaspokajało żądania samodzielności przez Henryka, jak również pozostawiało Bolesławowi ewentualną szansę zmiany działów. O takim zamiarze najstarszego z braci może świadczyć wybór przez niego ziemi brzeskiej.

Najprostszym rozwiązaniem, skoro miał rządzić wspólnie z Władysławem, byłoby zatrzymanie przez niego ziem księstwa wrocławskiego bezpośrednio przylegających do księstwa legnickiego i pozostawienie Wrocławia i Brzegu w rękę

²³ W drugiej linii książąt legnickich władającej księstwem świdnicko-jaworskim miał miejsce ten sam problem. W tym samym czasie co księstwo legnicko-wrocławskie rozpadła się dzielnica Bolka I. Średni z braci, Henryk, objął księstwo jaworskie, najstarszy natomiast Bernard, wspólnie z najmłodszym bratem Bolkiem, księstwo świdnicko-ziębickie, z którego dopiero w 1321 roku wydzielili się część ziębicka z Bolkiem jako władcą.

²⁴ AP Wr, D. m. Wr., 1311, 9 XI; Rep. 66, 48; Rep. 91, 165.

²⁵ AP Wr. Rep. 58, 10.

Henryka VI. Wybierając dystrykt brzeski, Bolesław III spowodował wprowadzenie rozdzielenie księstwa, w którym miał panować, na dwie części, ale zapewniał sobie wzięcie w kleszcze nowego księstwa wrocławskiego, co wykorzystywał w czasie swych późniejszych konfliktów z Henrykiem. Uwzględniając, że dystrykt Środy Śląskiej jeszcze w 1277 roku przyłączył do księstwa legnickiego Bolesław II Łysy²⁶, biskup Henryk z Wierzbna natomiast w 1304 roku z terytorium nysko-otmuchowskiego stworzył księstwo dzielnicowe biskupów wrocławskich²⁷, ziemie wrocławskie zostały podzielone praktycznie na równe części.

Po wstępnym ustaleniu zasad podziału pozostaje sprawą otwartą, czy doszło do powstania księstwa brzeskiego jako organizmu politycznego. Wystąpiło ono w legendzie trzeciej pieczęci pieszej Bolesława oraz jej *contrasigillum*. Analiza dokumentów Bolesława III z tego okresu pozwala natomiast domniemywać, wbrew przekazom kronikarskim, że Brzeg był jedynie częścią legnickiego księstwa, którą książę ten wnosił do „wspólnoty braci niedzielnych”. Na 8 znanych dokumentów tytuł taki jak na pieczęci, tj. „pana Brzegu i opiekuna Legnicy”, występuje w trzech. W czterech określany jest jako „pan Brzegu i Legnicy”²⁸. Określenie *tutor* umieszczone zostało poza pieczęcią tylko w tych dokumentach, w których występuje Henryk VI jako książę wrocławski lub którego odbiorca znajdował się we Wrocławiu²⁹. W wystawionych bez uczestnictwa Henryka lub tylko z Władysławem dokumentach określenie to nie wystąpiło. Pozwala to wnioskować, że tytuł „pana Brzegu i opiekuna Legnicy” został wprowadzony ze względu na Henryka VI i występowanie jego zamknęło się w okresie działań pomiędzy dwoma starszymi braćmi³⁰. Wobec pretensji brata mógł on podkreślać nie tylko fakt, że Bolesław włada ziemiami legnickimi również w jego imieniu, lecz także iż uznaje ten stan rzeczy za mogący ulec zmianie. Nie widać związku tej intytulacji z osobą księcia Władysława.

W pierwszym dokumencie wystawionym przez Bolesława III po rozpoczęciu działań 19 XI 1311 r. w Chocianowie i jednocześnie pierwszym z tytułaturą legnicko-brzeską wymienieni są obydwaj jego bracia: /fratrum n/ost/to/rum/ Heinrici Wrat/islaviensis/ et Włodizlay Legnitzen/sis/ do/mi/no/rum//³¹. Określenia Władysława jako „pana Legnicy” nie należy interpretować w ten sposób, że był samodzielnym jej dziedzicem, lecz jako zaznaczenie, że nie jest niedziałem związany z bratem, z którym był wymieniany łącznie. W dokumencie z 28 XII 1311 roku, którego był

²⁶ K. Orzechowski, *op. cit.*, nr 3, s. 88.

²⁷ *Ibidem*, nr 4, s. 84-85.

²⁸ Dokument z 21 I 1312 r. wystawiony w Legnicy, znany jest tylko z odpisu niemieckiego z XIV wieku (AP Wr., D. m. Leg., O leg, 1312, 21 I), Bolesław III nosi w nim tytuł tylko „pana Legnicy”, co stanowi prawdopodobnie błąd kopisty wynikający z pomyłki w dacie lub tytułaturze. Problem ten podnosi już Grunhagen (*CDS*, t. 16, 3251).

²⁹ Dokument dla klasztoru klarysek we Wrocławiu, AP Wr. Rep. 58, 9.

³⁰ Wyjątek stanowi dokument z 11 VII 1312 wystawiony w Świdnicy, którego regest zamieszcza Grunhagen (*CDS*, t. 16, nr 3294). Określony został jako oryginalny, z tytułaturą „Herr von Brieg und tutor von Liegnitz”. O pieczęci wiadomo jedynie, że była wystawcy. Określenie *contrasigillum* „Adierucksiegel” pozwala wnioskować, że mógł to być brzeski sekret Bolesława. Wobec zaginięcia oryginału dokumentu, informacji tych nie można w chwili obecnej sprawdzić.

³¹ Patrz przypis 17.

współwystawcą z bratem Bolesławem, obydwaj nazwani już są „panami Brzegu i Legnicy”, czyli wspólnoty braci niedzielnych. Obydwaj bracia byli władcami całego terytorium, chociaż faktycznie rządy spoczywały w ręku starszego. W związku z tym Władysław był formalnie również księciem w Brzegu. Wyszczególnianie w tym okresie obydwu części księstwa braci miało prawdopodobnie związek z roszczeniami Henryka do ziem rodowego księstwa legnickiego. Do ostatecznego porozumienia doszło dopiero 16 IV 1312 roku w Rokitnicy, gdzie pretensje Henryka VI zostały zaspokojone dystryktem Środy Śląskiej, oderwanym od księstwa wrocławskiego jeszcze przez ich dziada Bolesława II Łysego. We wspomnianych już wcześniej dokumentach wystawionych z tą datą Bolesław III używa po raz pierwszy wyłącznie tytułu „pana Legnicy”, a następnie 27 IV pojawia się wrocławskie *contrasigillum* Henryka VI.

Ostatecznie dzielnica wrocławsko-legnicka Henryka V Grubego rozpadła się na dwa księstwa: nowe wrocławskie Henryka VI oraz legnickie, gdzie rządili niedzielnie Bolesław III i będący duchownym Władysław, a które od kwietnia 1312 roku obejmowało części legnicką i brzeską jako całość. W tym też należy szukać przyczyny zaniku członu brzeskiego w tytułaturze Bolesława III, jak również tylko jednorazowego wystąpienia przy imieniu Władysława. W podziale tym tkwiło źródło przyszłych konfliktów pomiędzy braćmi.

Lata 1312-1329 stanowią drugi etap podziałowy ograniczony do terytorium legnickiego. Faktycznym władcą nowego księstwa był książę Bolesław III, sprawujący rządy w imieniu własnym oraz księcia Władysława, kanonika wrocławskiego. Przy zachowaniu pełni praw Władysław był jedynie władcą tytularnym, podobnie jak książę Władysław arcybiskup salzburski do śmierci Henryka III Białego czy też książę Wacław II biskup wrocławski, który bezpośrednią władzę świecką w księstwie legnickim objął dopiero w 1409 roku, po śmierci ostatniego ze swoich braci, Ruprechta I. W literaturze opartej na kronikach obowiązuje teza o wykupieniu przez Bolesława III części legnickiej od nie mogącego spłacić swego działu brata, a następnie prowadzonych przez Władysława walkach przeciwko starszemu bratu w celu odebrania Legnicy. Tymczasem nawet w *Kronice książąt polskich* jest zapis, że Bolesław i Władysław znaczny czas pozostawali razem³². Ma to wyjaśnienie w ich niedziale. Książę Władysław, który w stanie duchownym pozostawał tylko do 1325 roku, używał po 1312 roku trzech tłoków o charakterze i tytułaturze świeckiej. Były to tłoki nr 19, 20 i 21. Najwcześniejsze ich użycie zgodnie z zachowanym materiałem źródłowym można datować na 1316 rok³³.

Władysław jako „pan Legnicy” wystąpił również w tytułaturach wymienionych dokumentów. Intytułacji takiej użył również w dokumencie wystawionym samodzielnie 17 V 1316 r. we Wrocławiu oraz za wiedzą brata 1 III 1329 roku³⁴. Z tytułatur dokumentów wynika więc, że książę Władysław do 1329 roku używał tytułu „pana Legnicy” wraz z nowymi pieczęciami z legendami o analogicznej treści za wiedzą brata lub wspólnie z nim. Także dwa dokumenty Bolesława z 13 I oraz 1 III

³² *CDS*, t. III, s. 513.

³³ AP Wr, Rep. 91, 185; nr 186 i 188.

³⁴ AP Wr, D. m. Wr., 1316, 17 V oraz Rep. 91, 239.

1329 roku zostały wystawione za wiedzą Władysława³⁵. Obecność Władysława w dokumentach ogranicza się wprawdzie tylko do tych, których odbiorcą był klasztor w Lubiążu, dowodzi jednak ciągłości i niezaprzeczalnych praw do tytułu księcia legnickiego w tym okresie. Dopiero w dokumencie wystawionym 5 I 1349 roku we Wrocławiu Władysław miał już jedynie ogólny tytuł „książę Śląska” i brak wyróżnienia jego części dziedzicznej³⁶.

Do poważniejszych walk pomiędzy braćmi musiało więc dojść dopiero w momencie prób zerwania niedziału przez młodszego brata. Do 1325 r. Władysław pozostawał duchownym. Dopiero po porzuceniu stanu duchownego usiłował wymusić na bracie samodzielny dział. W wyniku wygranych walk przez Bolesława zaistniała nowa sytuacja, w związku z czym Władysław już jako osoba świecka został zmuszony do respektowania wspólnoty. Próba rozwiązania tej niejasnej sytuacji był zapewne ślub Władysława z nie znaną z imienia córką Bolesława II mazowieckiego i wyprawienie księcia na Mazowsze. Jego powrót na Śląsk po roztrwonieniu posagu żony spowodował zapewne odnowienie konfliktu³⁷. Jak wynika z dokumentów przed 1329 rokiem, musiało dojść do jakiegoś pojednania pomiędzy braćmi. Pomimo całkowitego odsunięcia Władysława od władzy jego prawa nie są kwestionowane przez Bolesława III. Stawia to w nowym świetle fakt szantażu politycznego zastosowanego przez Jana, króla Czech, wobec swego szwagra Bolesława, w celu zmuszenia go do złożenia hołdu. Dokument uzyskany przez króla Czech od księcia Władysława, który przekazał w nim Janowi swoją część księstwa legnickiego, naruszał istniejący stan prawny. Gdyby Bolesław faktycznie wcześniej odkupił część brata, nie uległby tak łatwo naciskowi swojego szwagra. Nie tłumaczy to również, dlaczego złożył hołd z części brzeskiej, skoro miało mu grozić odebranie tylko Legnicy. Zagrożenie musiało dotyczyć więc księstwa jako całości i było wynikiem kolejnej próby Władysława złamania układu. Tym razem jednak Bolesław stanął przed wizją walki nie tylko z bratem, lecz również z Janem, który miał już od 1327 roku pod swymi wpływami Wrocław, co praktycznie doprowadziłoby Bolesława oraz jego następców do utraty władzy w księstwie legnickim. Ostatecznie hołd 9 V 1329 roku we Wrocławiu, oceniając go obiektywnie, przyniósł Bolesławowi III więcej korzyści niż strat. W przeciwieństwie do hołdu Henryka VI nie powodował utraty księstwa legnickiego przez Piastów, jedynie wyłączał od ewentualnej sukcesji inne linie piastowskie. Król Czech zapewniał sobie sukcesję w księstwie w przypadku braku męskich potomków linii legnickiej. Władza księcia oraz jego następców nie była ograniczona. Sam hołd przyniósł więc Bolesławowi jedynie pewną porażkę prestiżową, ale rozwiązał definitywnie problem podziału ziem wrocławsko-legnickich pomiędzy synów Henryka V Grubego. Władysław został prawnie pozbawiony wszelkich praw do dziedzictwa w księstwie legnickim, czego rezultatem było jego występowanie po 1329 roku jedynie z tytułem „księcia Śląska”. Zabezpieczone w ten sposób zostało prawo Bolesława III, a w przyszłości jego następców, do całości ziem

³⁵ AP Wr, Rep. 91, 238 oraz 240 i 241.

³⁶ AP Wr, Rep. 67, 297.

³⁷ MPH, t. III, s. 574.

księstwa legnickiego. Zostało to podkreślone przez ponowny hołd księcia w 1331 roku w Pradze, tym razem wspólnie z synami.

Po ostatecznym rozstrzygnięciu sporów podziałowych pomiędzy synami Henryka V Grubego rozpoczął się trzeci etap, który zamykają lata 1329-1352. Bolesław III, już jako lennik Czech, został jedynym władcą księstwa legnickiego. Miał jednak dwóch dorastających synów: Wacława i Ludwika, którzy mieli objąć po nim sukcesję³⁸. Obydwaj, jeszcze niepełnoletni, pojawili się na równi z księciem Władysławem i księżną Katarzyną już w dokumencie z 1 III 1329 roku wystawionym w Legnicy³⁹. Wbrew niechętnym Bolesławowi III opiniom kronikarskim, władca ten przejawiał pewną troskę o zabezpieczenie interesów synów. Temu miał służyć zapewne ponowny hołd w Pradze w 1331 roku złożony wspólnie z synami. Prawdopodobnie już wówczas Bolesław III zakładał jak najszybsze dopuszczenie do współrządów synów, przy zachowaniu przez siebie władzy zwierzchniej. Może na to wskazywać jego nowa pieczęć nr 10 sprawiona w 1331 roku⁴⁰, prawdopodobnie przy okazji hołdu. Jest to duża pieczęć konna o średnicy 85 mm (jedyna konna wśród pieczęci książąt legnickich), będącą naśladownictwem pieczęci króla Czech, Jana. Z pieczęcią tą używane było w latach 1332-1351 *contrasigillum* nr 11, które reprezentowały cztery różne tłoki.

Na taki zamiar Bolesława wskazuje również występowanie Wacława jako współwystawcy w niektórych dokumentach z lat 1332-1333⁴¹. Proces ten uległ jednak zahamowaniu na kilka lat. Dopiero w 1337 roku Wacław i Ludwik ponownie zaczynają występować w charakterze współrządców. W tym roku obydwoj posiadają już własne pieczęcie, na których mają ogólny tytuł „księcia Śląska”, przy czym przedstawienia w polu wewnętrznym, będące uproszczonym odwzorowaniem współczesnego *contrasigillum* ojca, wskazują, że zamówił je Bolesław⁴². Wacław jako starszy syn odgrywał ważniejszą rolę. Częściej pojawiał się w dokumentach ojca i od 1338 roku występował już jako „pan Namysłowa”⁴³. Przygotowania braci do objęcia samodzielnych rządów w części księstwa trwało przeszło cztery lata. Wacław i Ludwik 22 VI 1342 roku wystawili samodzielny dokument jako „panowie Legnicy”⁴⁴. Połowa 1342 roku stanowi więc termin usamodzielnienia synów przez Bolesława III. Wobec braku informacji w kronikach i dokumentach o konfliktach między nim a synami, obok licznych zapisków o niesnaskach między Wacławem i Ludwikiem jeszcze za życia ojca, trudno przypuszczać, aby był to proces wymuszony. Wszystkie przesłanki wskazują, że było to świadome działanie Bolesława III. Pragnął zapewne, oprócz zagwarantowania synom władzy w księstwie, odsunąć groźbę konfliktu między nim a synami z chwilą ich dojścia do pełnoletności. Zamiar ten udał mu się całkowicie. Do końca życia Bolesława, między nim a synami panowały

³⁸ *Biogram Wacława*; I. J a s i ń s k i, *op. cit.*, nr 55, s. 177. *Biogram Ludwika I*, *ibidem*, nr 56, s. 179.

³⁹ AP Wr, Rep. 91, 240 i 241.

⁴⁰ AP Wr, O Leg, D. m. Leg., 1332, sygn. dawna U 34 a.

⁴¹ AP Wr, O Leg, D. m. Leg., 1332, 19 VII oraz *ibidem*, 1333, 29 X.

⁴² AP Wr, Rep. 3,510 f. Są to pieczęcie niepublikowane. Kolejne pieczęcie, sprawione przez braci po usamodzielnieniu się, zdecydowanie nie nawiązywały do wzorów Bolesława III.

⁴³ CDS, t. 16, nr 6047.

⁴⁴ AP Wr, O Leg, D. m. Leg., 1342, 22 VI.

dobre stosunki, na które nie miały wpływu właśnie między braćmi. Można przypuszczać, że księciu udało się stworzyć stabilny układ satysfakcjonujący wszystkich. Zachowując tytuł „pana Legnicy”, który miał symbolizować niepodzielność obu części księstwa, wycofał się wraz z żoną, księżną Katarzyną, do Brzegu, zostawiając część legnicką samodzielnym rządóm synów. Po śmierci małżonków mieli oni podzielić się również częścią brzeską.

Bolesław III nie zamierzał planować zasad współrządów dla synów ani ingerować w stosunki między nimi, pozostawiając im całkowicie wolną rękę w Legnicy. Uwidaczniają to ponawiane działy między Waclawem i Ludwikiem w latach późniejszych, stanowi to jednak już odrębny temat.

Sam Bolesław III, uczyniwszy Brzeg swą stałą siedzibą, powrócił w 1343 roku po trzydziestoletniej przerwie do stałej formy tytulatury „pan Legnicy i Brzegu”⁴⁵. Rozdział władzy między Bolesława III a jego synów nie oznaczał rozpadu na dwa oddzielne księstwa. Prawdopodobnie obydwie części na zewnątrz nadal pozostawały jednym organizmem politycznym. Realna władza Bolesława III w Brzegu jest niepodważalna. Świadczy o tym 91 znanych dokumentów dla odbiorców, głównie z księstwa brzeskiego, wystawionych przez tego władcę w latach 1343-1352. Przemawia również za tym dokument Karola, wówczas margrabiego Moraw, z 30 VII 1343 roku dla Waclawa i Ludwika. Przyszły cesarz Karol przyrzeka w nim, że będzie uznawał ich prawa do posiadłości lennych, zamków i miast, jakie ich ojciec Bolesław otrzymał w lenno od Jana króla Czech⁴⁶.

Dokument ten nie jest świadectwem przejścia przez braci całego ojcowskiego terytorium, stanowi jedynie gwarancję następcy króla Jana, ich przyszłego suwerena, że nie naruszy on ich praw⁴⁷. Za tym, że dotyczył on przyszłości i tylko takie miał dla Waclawa i Ludwika znaczenie przemawia również to, iż żaden z braci nie wystąpił przeciwko władzy ojca w Brzegu, chociaż Bolesław znajdował się pod anatemą. Ten stan rzeczy trwał do 1352 roku, w którym to pojawiło się ostatnie *contrasigillum* pieczęci konnej Bolesława III nr 12, przywieszzone do dokumentu z 30 III 1352 r.⁴⁸, sygnalizujące jakieś zmiany zachodzące w księstwie legnickim.

⁴⁵ W latach 1312-1343 elementu brzeskiego w tytulaturze Bolesław III użył tylko pięć razy.

⁴⁶ Transumpty w AP Wr, Rep. 3, 187 a; *ibidem* 189; *ibidem* 190; *ibidem* 192; *ibidem* 193.

⁴⁷ Z tą samą datą zostały wystawione w Pradze dwa dokumenty Waclawa I i Ludwika I. W pierwszym stwierdzają, że otrzymali od Jana, króla Czech, wszystkie swoje ziemie na takich samych warunkach jak niegdyś posiadał je ich ojciec Bolesław III. Wśród świadków występuje książę Bolesław III (*Regesty Śląskie*, t. I, Wrocław 1973, reg. 67, dalej *R. Śl.*...). W drugim bracia oświadczają, że wszystkie posiadłości otrzymali od Jana, króla Czech, że są jego lennikami i przyrzekają również wierność i hold jego synowi Karolowi, margrabiemu Moraw (*R. Śl.*, reg. 69). Sens prawny tych dokumentów jest niejasny. O tym, że nie było to przekazanie lenna w postaci całego księstwa legnickiego Waclawowi I i Ludwikowi I, świadczą kolejne dwa dokumenty wystawione 9 VIII 1345 roku we Wrocławiu. W pierwszym Ludwik I książę Śląska i pan Legnicy otrzymuje w lenno od Jana króla Czech, przypadające mu po śmierci ojca przy podziale z bratem Waclawem miasto i księstwo legnickie (*R. Śl.* t. I, reg. 344). W drugim Waclaw I książę Śląska i pan Złotoryi, w obecności Jana króla Czech i innych książąt stwierdza podział otrzymanego spadku po ojcu, księciu Bolesławie III, na którego mocy otrzymuje Złotoryję, Chojnów, Lubin i zamek Chocianów (*R. Śl.*, reg. 345).

W 1345 r. dokonuje się więc w obecności króla Czech podział ziem między braci. Dotyczy on jedynie części legnickiej, dystrykt brzeski nie był więc w ich władaniu.

⁴⁸ AP Wr, Rep. 3, 505.

Rychła śmierć Bolesława III w kwietniu sprawia, że trudno dzisiaj stwierdzić, jaki miał być ich ostateczny kształt. Intytulacja użyta przez niego może wskazywać na przygotowania do pewnego rodzaju wyodrębnienia Brzegu. Mogło to mieć związek z próbą zabezpieczenia przez sześćdziesięcioletniego Bolesława swej żony Katarzyny. Przemawia za tym jego dokument wystawiony 3 II 1352 roku w Brzegu. Bolesław III za cenę 420 grzywien zostawia swej żonie Katarzynie za pośrednictwem gwarantów: Kazimierza króla polskiego, Przedława biskupa wrocławskiego, Mikołaja księcia opawskiego oraz Bolesława księcia opolskiego, ziemię namysłowską z wszystkimi przynależnościami, prawami i dochodami⁴⁹. Zwraca uwagę duże grono osób piastujących najwyższe godności na Śląsku, lecz przede wszystkim obecność króla Polski, którzy byli gwarantami praw Katarzyny do Namysłowa. Być może dokument Karola, króla rzymskiego i czeskiego, wystawiony 10 V 1353 roku w Pradze oddaje ostateczny kształt zmian, które miały nadejść w księstwie legnickim. Karol, będący suwerenem książąt legnickich, zaświadcza, że w jego obecności Waclaw książę legnicki i Ludwik książę lubiński oraz ich matka księżna Katarzyna brzeska zawarli umowę w sprawie 10 tys. grzywien groszy praskich, które przyznał jej niegdyś jako wiano jej mąż Bolesław. W zamian za tę sumę Katarzyna zatrzymywała w dożywocie dystrykty i miasta: Brzeg, Oławę i Namysłów, w których władza sądownicza należała do niej. Ściganie natomiast przestępców i obrona tych terytoriów miała być obowiązkiem Waclawa i Ludwika⁵⁰. Prawdopodobnie więc w 1352 r., jeszcze za życia Bolesława III, rozpoczęło się przekształcanie części brzeskiej w księstwo czasowo wydzielone z księstwa legnickiego, w którym część władzy książęcej miała być przekazana synom. Byłby to krok wstępny do przejścia przez nich Brzegu i podkreślił ich prawa do tego⁵¹, zabezpieczał również interesy jego żony Katarzyny, która jako wdowa miała mieć zapewnioną samodzielność i dochody.

⁴⁹ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. 2012 dalej AAWr.

⁵⁰ AAWr, sygn. 0. 0. 3.

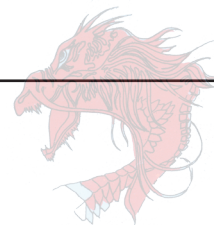
⁵¹ Przygotowania do tej zmiany zaczęły się na pewno wcześniej. Już 22 IV 1348 r. Waclaw I i Ludwik I we wspólnym dokumencie użyli tytułatury „książęta Śląska i panowie Legnicy i Brzegu”, chociaż dyspozycja dokumentu dotyczyła części legnickiej (*R. Śl.*, t. I, reg. 734) i stanowi ona wyjątek w intytulacji braci, która brzmiała w tym czasie „książę Śląska i pan Legnicy” i była podstawową tytułaturą używaną przez Waclawa do 1364 roku. W intytulacji Ludwika I nie przestrzegano konsekwentnie reguły i ulegała ona częstym zmianom. Od 1350 roku zaczął używać tytułu „pana Legnicy i Lubina” (AP Wr, Rep. 67, 310), który był podstawowy do 1358 roku (AP Wr, O Leg. 1358, 6 II). W 1350 r. użył również w dwóch dokumentach, których dyspozycja dotyczyła Legnicy, innej tytułatury związanej z Brzegiem. W pierwszym z datą 6 XI 1350 nazwany jest „księciem Śląska i panem Brzegu” (AP Wr, O leg. D. m. Leg., 1350, 6 XI). W drugim z tą samą datą „panem Legnicy i Brzegu” (*R. Śl.*, t. II, reg. 378). Tytuł ten został użyty ponownie dopiero 22 XI 1352 r., po śmierci Bolesława III (*R. Śl.*, t. II, reg. 769). Przed 1352 rokiem tytuł brzeski został użyty tylko trzykrotnie przez Ludwika I (w tym raz wspólnie z Waclawem I) w dokumentach, które nie miały prawnego związku z Brzegiem. Może to sygnalizować jakieś wstępne przygotowania do przekazania części władzy w Brzegu przez Bolesława III synom, które jednak w tym czasie nie nastąpiło. W 1353 roku Waclaw I i Ludwik I użyli tytułu „książęta Śląska, dziedzice Legnicy, Brzegu i Oławy” (AP Wr, Rep. 76, 69). To, że w 1353 r. bracia nadal byli jedynie dziedzicami Brzegu wyraźnie jest widoczne w intytulacji Waclawa I w dokumentach wystawionych we Wrocławiu z datą 29 VII, w których ma ona postać „książę Śląska, pan Legnicy, dziedzic Brzegu i Oławy” (AAWr, Dokumenty kolegiaty w Głogowie nr 13 oraz AP Wr, Rep. 76, 70).

Lata 1329-1352 składały się więc z etapów, w których obydwaj synowie Bolesława III przygotowywani byli do przejęcia sukcesji po Bolesławie. Działania podjęte w tych latach zabezpieczały przed rozpadem ziem księstwa legnickiego na dwie niezależne części. Utrzymana miała być dwudzielność księstw, w których władza Waclawa i Ludwika miała obejmować proporcjonalnie ziemie zarówno w części legnickiej, jak i brzeskiej. Zabezpieczało to interesy dynastyczne na przyszłość, gdyż zapewniało linii Waclawa i linii książęcej Ludwika bezpośrednią obecność na całości ziem. Stworzyło to podstawy pod kompleksy księstw legnicko-brzeskich, w których piastowska linia książąt legnicko-brzeskich, pomimo zależności lennei od korony czeskiej, utrzymała się bez strat terytorialnych do XVII wieku.

Reasumując można powiedzieć, że w pierwszej połowie XIV wieku trzykrotnie miały miejsce podziały ziem legnicko-wrocławskich. Pierwszy raz w latach 1311-1312 dokonano podziału dzielnicy Henryka V Grubego między jego trzech synów. Proces ten przebiegał w dwóch fazach. W pierwszej, między 5 X a 4 XI 1311 r., ustalono, że Bolesław III będzie rządził we „wspólnocie niedzielnej” wspólnie z najmłodszym Władysławem, przeznaczonym na duchownego. Henryk VI miał objąć dział samodzielny. Dokonano również podziału księstwa wrocławskiego między Bolesława III (część brzeska) i Henryka VI (część wrocławska). Rodowym księstwem legnickim, do którego był przypisany Władysław, rządził nadal w imieniu całego rodzeństwa najstarszy brat. Druga faza zakończyła się 16 IV 1312 roku, kiedy dokonano podziału ziem legnickich. Pretensje Henryka VI zostały zaspokojone dystryktem Środy Śląskiej, będącym wówczas częścią księstwa legnickiego. Ukształtował się podział ziem Henryka V Grubego na dwa nowe księstwa: wrocławskie i legnickie, składające się z dwóch oddzielnych części (legnickiej i brzeskiej).

Drugi raz w okresie zamykającym się między 16 IV 1312 a 9 V 1329 r. miały miejsce ponawiane przez Władysława księcia legnickiego i kanonika wrocławskiego próby złamania zasad „wspólnoty niedzielnej” i doprowadzenia do kolejnego podziału księstwa legnickiego. Konflikty między braćmi uległy zaostrzeniu po 1325 r., kiedy Władysław porzucił suknię duchowną. Ze zmagających się wyszedł zwycięsko Bolesław III, który kosztem hołdu złożonego Janowi, królowi Czech, został jedynym władcą księstwa legnickiego, pozbawiając Władysława wszelkich praw do ziem dziedzicznych.

W latach 1329-1352 w trzech etapach rządy w księstwie stopniowo przechodziły w ręce książąt Waclawa I i Ludwika I. Będący od 1329 roku już jedynym księciem legnickim Bolesław III rozpoczął w 1331 roku przygotowania do przejęcia w przyszłości ziem księstwa przez synów. W latach 1337-1342 obydwaj bracia zostali dopuszczeni do współrządów mających ich przygotować do sprawowania samodzielnej władzy. Etap ten zakończył się w czerwcu 1342 roku, kiedy to Bolesław III wydzielił w ramach księstwa część legnicką Waclawowi i Ludwikowi I. W etapie drugim, zamykającym się w latach 1342-1351, w księstwie legnickim istniały dwa niezależne ośrodki władzy. W części brzeskiej reprezentował ją Bolesław III, senior książąt legnickich. W części legnickiej sprawowali ją Waclaw I i Ludwik I, po-

czątkowo wspólnie, a następnie dokonując podziałów ziem legnickich między siebie. W 1352 roku rozpoczął się trzeci etap zakończony już po śmierci Bolesława III. Prawdopodobnie miało dokonać się w nim ograniczone przekazanie księstwa brzeskiego synom. Księstwo to zachowując swą odrębność, miało w przyszłości stanowić oprawę wdową księżny Katarzyny. Część władzy (wojskowa i policyjna) w księstwie brzeskim już wówczas miała być przekazana Wacławowi I i Ludwikowi I, którzy całość władzy mieli objąć dopiero po śmierci Katarzyny. Zostało to potwierdzone przez ich suwerena Karola króla rzymskiego i czeskiego, 10 V 1352 r. w Pradze.

DIE TEILUNGEN DES FÜRSTENTUMS BRESLAU-LIEGNITZ
IM LICHTE SPHRAGISTISCHER UNTERLAGEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Verfasser benutzt das vorhandene schlesische sphragistische Material, um das aus schriftlichen Quellen und Fachliteratur (besonders C. Grünhagen) über Teilungen des Breslau-Liegnitzer Territoriums nach dem Tode Heinrichs V. von Breslau-Liegnitz bisher bekannte Wissen zu berichtigen und zu ergänzen. Er stellt zunächst einen Katalog der von Heinrich VI. und Wladislaus, den Söhnen des verstorbenen Boleslaus III., insgesamt 21 benutzten Siegel auf und beweist aufgrund dessen, daß die Teilungen des Territoriums Liegnitz-Breslau-Brieg etappenweise erfolgten. Zwischen dem 5. 10. und 4. 11. 1311 beherrschten Boleslaus und Wladislaus gemeinsam das Territorium Liegnitz-Brieg, während Heinrich VI. Breslau zufiel. Vor dem 16. 4. 1312 wurde auch das väterliche Fürstentum Liegnitz geteilt, wobei jedoch das Weichbild Neumarkt, das sich bisher in diesem Fürstentum befand, Heinrich VI. übergeben und dem Fürstentum Breslau einverleibt wurde. Zwischen dem 16. IV. 1312 und 9. V. 1329, vor allem aber nach dem Jahre 1325, als dieser Herzog den geistlichen Stand verließ, suchte Wladislaus sich erfolglos vom ältern Bruder zu trennen. Boleslaus III. von Liegnitz-Brieg übergab in den Jahren 1329-1352 sein Territorium allmählich den Söhnen Wenzel I. und Ludwig I.